

חינוך לאומנות ולערכי עבודה

היש סתירה בין חינוך לתורה ובין חינוך לערכי עבודה? השקפת העולם היהודית מדברת על חיים ארציים, מתוך ראייה נכונה של היחס אליהם. התורה מדברת לא רק על "יודברת בם בשבתך בבייתך" וגו', אלא גם על "כי תבואו... וקצרתם... ואספת דגנך... ולהשיג לכם דיש את בצירי", והדבר פשוט וברור. גם שיטתו הידועה של רשב"י בגמרא (ברכות לה, ע"א) החושש שאם יעבדו הכל בחקלאות "תורה מה תהא עליה"? - היא על זמן בו כלל ישראל עושים רצונו של מקום לדידו, אז החלוקה בין התפקידים תהיה חלוקה עולמית. עובדי ה' שעושים רצונו של מקום ישבו על התורה ועל התפילה, ובני הנכר ישמשו "איכריכם וזורמיכם" (ישעיה ס"א, ה). אבל בסתם, גם הוא מודה לרבי ישמעאל: "הנהג בהם מנהג דרך ארץ".

חז"ל דרשו ללמד את בנו אומנות (קידושין כב, ע"א) וכך נפסקה ההלכה, וליכא מאן דפליג על זה. גם ר' נהוראי שם במשנה האומר: "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה", ודאי לא חולק על הלכה זו שצריך אדם ללמוד אומנות. ומסביר מהרש"א: "אלא דהכי קאמר, מניח אני את הקביעות של כל האומנות ואני מלמדו תורה בקבע ואומנות ארעית".

חיזוק לדברינו אנו מוצאים בדברי ה"חתם סופר" בחידושו לסוכה דף לו, ע"א הכותב: ש"העבודה בקרקע גופא בא"י מצוה משום ישוב ארץ ישראל... ואפשר אפילו שאר אומנויות שיש בהם ישוב העולם הכל בכלל מצוה".
מה רבו המצוות הקשורות לאדמה. כל הרגלים קשורים לעבודה החקלאית: פסח, ספירת העומר, שתי הלחם בשבועות, חג האסיף "באספך" בסוכות (ויקרא כ"ג). ברגל מתקיימת השמחה "ושמחת בחגך", ו"שמחתם לפני ה'". קובצי מצוות אחרים, לא התייחדו בפסקה הפותחת "בהר סיני" (ויקרא כ"ה ועיין שם רש"י ורמב"ן). יש קשר בין שמיטה והר סיני, קשר בין מצוות הקרקע ובין מעמד הר סיני.
היוגב יודע ברכת המים וברכת שמיים מעל. איש השלחין העובד בטפטפת, יודע ערכה של כל טיפה. הוא יודע לפנות אל הבורא. "כי לא המטיר... ואדם אין לעבוד" (בראשית ב' עיין שם ברש"י). עובד האדמה יודע להכיר בטובתן של גשמים והוא יפתח ליבו לקב"ה והקב"ה, מתאוה לתפילתו.
כלום יש מלאכה נקיה מזו? הזורע באדמתו הוא איש אמונה. אמונה מתקשרת

אל זרעים. הקשר אל בעלי חיים יוצר אהבת האדם וחמלתו והכרה בקב"ה "ורחמיו על כל מעשיו" (תהילים קמ"ה).

בדורנו במיוחד חשובה השיבה לעמל כפיים, בבחינת "תשובת המשקל". לאחר שנות גלות ארוכה, בה נאלצנו לחיות מעסקי אוויר, פרנסות קלוטות מהאוויר והתפרנסנו זה מזה. כמה כמיהה יש בבקשתנו: "נא אל תצריכנו למתנת בשר ודם ולא לידי להלוואתם". נאלצנו לחיות ממתת יד. התקיים בנו "תקעת לזר כפוך" (משלי ו'). וגרוע מזאת "כי תמאס יגיע כפוך" (איוב י'). לאחר שהותרה לנו "הרצועה", שכחנו שהלכה כרשב"ג ש"במתנה אין שומעין לוי" (בבא בתרא יג, ע"ב) דכתיב: "שונא מתנות יחיה" (משלי טו'). יש לחנך בכיוון ההפוך להיות נהנה מיגיע כפיים. אפילו לסעודות שבת המצילים משלוש פורענויות, נפסקה הלכה שלכתחילה אין נוטלים כ"ר עקיבא שאמר "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (שבת קח, ע"א; בבא בתרא ט, ע"א).

היום אפילו הכלים הממלכתיים מנגנים במנגינות ובכלי ההימורים הגדולים: לוטו, פייס, טוטו. פיק ברכיים אוהז את המחנך כאשר הוא נזכר ב"פסטיבל המיליונים" של הטוטו. ואין כאן המקום להסביר את האיסור בדבר חילולי השבתות. והנזק החינוכי בחינוך ל"מבלי עולם, שאין עוסקים בישובו של עולם" (סנהדרין כד, ע"ב) אינו חמור פחות מנושא חילול השבת בדבר.

בכל האמור, נראה שבראש הסולם לאומנויות, צריך לחזור לעמל הכפיים. כר נרחב לפעילות חינוכית בדבר. אם שכירים אתם, לא עת האסף המקנה, הן עוד היום גדול. השלימו פעולות יומכם (בראשית כ"ט). גם שכיר וגם עצמאי מצווים בנאמנות לעבודה. "ביום אכלנו חורב וקרח בלילה" (בראשית ל"א), נאמנות של אבות האומה לעבודתם. גם חפצי שמיים נדחים מפני נאמנות למעביד. "האומנים קורין בראש האילן" והקלו אצל הפועלים מפני ביטול מלאכה (ברכות טז). דמותו של אבא חלקיה צריכה ללוות אותנו. אפילו להחזיר שלום לא החזיר, כדי לא ליבטל ממלאכתו אצל מעבידו. "שכיר יום הייתי" (תענית כג, ע"ב). כמה מופלא חינוך כזה, ב"דור השביתות" שלנו. כמובן שיש להדגיש את ההלכות בשכירות, נאמנות, לא תלין פעולות שכיר.

בדורות האחרונים, פשט יותר ויותר, העסק בתורה כעיסוק, כדרך פרנסה, בדרכים שונות ובצורות שונות. ודאי ופשוט שאין זו דרכה של תורה. כי "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון" (אבות ב', ב). נביא בעניין זה מדבריו של ר"י עמדין בסידורו: "...ודאי עיסוק התורה הוא ראש וראשון, בחינת התכלית הנכסף. קדימת המעלה ותכליתה. ואולם בסדר הפעולות הגשמיות, כבר קדם אליו העסק במו"מ שהוא לצורך תורה. אם אין קמח אין תורה, ואמרו

(סוטה דף מד) לימדה תורה דרך ארץ תחילה, יקח שדה ויטע כרם, ויבנה בית ויקח אישה, ואח"כ יעסוק בתורה... לפי שצריך ודאי להכין איזה עסק, כדי שיתקיים עסק התורה בידו" (סידור "בית יעקב", לימוד אחר התפילה סימן ז' ו-ח).

וכך משמע מסתימת כל הפוסקים, שמי שיכול להתפרנס מיגיע כפיו - מוטב. עיין באריכות ברמב"ם הלכות ת"ת פרק ג', הלכות י-יא; ביורה דעה רמ"ו, כ"א ובש"ך. והנה תמצית מסקנת ה"כסף משנה" לרבי יוסף קארו: "שכל מי שאין לו ממה להתפרנס, מותר ליטול שכרו ללמד... כוונת רבינו (הרמב"ם) כאן, שאין לאדם לפרוק עול המלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד. אבל שילמד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו מוטב, ואם לא תספיקנו, יטול הספקתו מן הציבור ואין בכך כלום". (עיין שם כס"מ, הלכה יז) ולבסוף מסיים הבי"י שטעם ההיתר משום "עת לעשות להי הפרו תורתך" (עיין שם).

לכן ברור, שצריך למצוא איזון בין דרך הרבים, ודרך מורי ההלכה מצדיקי הרבים. אולם מהצורך למציאת איזון זה, ועד הפיכת ה"כולל" לדרך של פרנסה, בסיוע עבודת האישה - המרחק רב.

ברור שבעניין זה של הלימוד הרצוף והבלתי נפסק ליחידי הסגולה, צריך להישמע לאותם יחידי סגולה, שמפיהם אנו חיים. מחנכי הרבים צריכים לחנך לדרך המיצוע של הרבים, כדי שזו וזו תעלה בידם (עיין במסכת ברכות דף לה במאמרו של ר' יהודה ברבי איליעאי). עם כל האמור לעיל, יש מספר מקצועות בתורה, בהם יש להבטיח חוסר תלות מוחלטת של העוסקים בהם, כדי שיוכלו להתמסר לכלל עם ישראל. ברור שהדין צריך להיות משוחרר מכל תלות פרנסה. ברור שרבני הערים, מורי ההלכה, מלמדי הנוער, חייבים להיות סמוכים על שולחן הרבים, על מנת שיוכלו להורות לעם, להבדיל בין אור וחושך ובין טוב ורע.